

AZ ELLENFORRADALOM FEGYVERES EREJÉNEK SZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE 1919—1920-BAN A DÉL-DUNÁNTŰL TERÜLETÉN

Kállay István

A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalom egyik legelső ténykedése volt — a Tanácsköztársaság vívmányainak megsemmisítése mellett — saját fegyveres erejének megteremtése. Ehhez *a lehetőséget a szakszervezeti Peidl-kormány adta meg a vörös őrség megszüntetésével és a régi rendőrségi, csendőrségi szervek visszaállításával.*¹ Ezek az intézkedések a proletariátus lefegyverzését, a burzsoázia fegyveres hatalmi szerveinek feltámasztását, az ellenforradalmi diktatúra előkészítését szolgálták. Ezt a célt a szakszervezeti kormányt felváltó *Friedrich-kormány* elsősorban a visszaállított csendőrségre és rendőrségre támaszkodva akarta elérni, de kísérletet tett saját fegyveres erejének létrehozására is, a *polgárőrségek szervezésén* keresztül. A hadügyminiszter Friedrichhez intézett átiratában pontosan meghatározza, hogy a polgárőrség felállításának célja a „munkásság lefegyverzésének tökéletes végrehajtása.”² A tervezet szerint minden megyei székhelyen egy-egy polgárőr századot (100 fő), minden járási székhelyen egy-egy szakaszt (25 fő) és minden községben egy-egy rajt (12 fő) állítanak föl. A megyei és járási székhely polgárőr parancsnoka egyben a megye és a járás polgárőr előljárója is. A megyei polgárőrség a helyi csendőrségnek is alá volt rendelve, tagjai a csendőr legénységgel azonos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeztek. A megyei polgárőrsegekbe elsősorban tartalékos tiszteket és altiszteket kellett bevonni.³ Ez volt a Friedrich-kormány terve a polgárőrség felállítására, ami azonban csak terv maradt, mivel a kormány — a szegedi

¹ „Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon.” Bp. 1953. 123. és 128. oldal.

² Schnetzer hadügyminiszter átirata Friedrich miniszterelnökhöz, 1919. aug. 20. „Az ellenforradalom hatalomrajutása . . .” c. kötet 213. oldal.

³ Pécsi Állami Levéltár. Baranyamegye levéltára. (a továbbiakban csak Baranya megye levéltára.) Alispáni. Sásd. 1919. 505.

ellenforradalmi szervezkedéshez hasonlóan — tényleges hatalommal nem rendelkezett.

A Friedrich-kormány és a szegedi kormány mellett *külön hatalmi csoportként jelentkezett a Horthy-féle Fővezérség is*, 1919. augusztusában függetleníttette magát mindkét kormánytól és csapataival a Dunántúl meg nem szállt részébe vonult, Siófokon ütötte fel főhadiszállását.⁴ A Fővezérség fellépésétől kezdve Horthy nevéhez fűződik az ellenforradalom fegyveres erejének szervezése. A Horthy-féle Fővezérség, a Friedrich-kormány tervéhez hasonlóan tartalékos tiszti alakulatokat szervezett, melyek élére katonai parancsnokságot állított. Ezek segítségével az ellenforradalom mindenekelőtt a még le nem fegyverzett *vöröskatonák ellen fordult*. A Dunántúl területén nagyszámú vöröskatoná tartózkodott, az ellenforradalomnak ezért jelentős katonai összpontosításokat kellett ezen a területen végrehajtania. A meglévő csendőr, rendőr és a szervezés alatt álló katonai alakulatokat augusztus 11-én⁵ Kaposvár és Dombóvár körül vonták össze, ahonnan szükség esetén megfelelő helyre irányíthatták őket. Így irányították a Dombóváron összpontosított csendőrség egy részét Komlóra, ahol ebben az időben *1500 vöröskatoná tartózkodott*,⁶ akik az — alispán jelentése szerint — a demarkációs vonalat átlépve, teljes fegyverzettel és felszereléssel Dél-Dunántúlnak a jugoszlávok által megszállott részébe mentek át. Távozásuk után azonban még mindig sok vöröskatoná maradt ezen a területen, hiszen Somogy és Baranya megyék katonai parancsnoka 1919. augusztus 21-én külön átiratban hívta fel a közigazgatási hatóságok és a polgárőrsek figyelmét arra, hogy a „megye területén nagyszámú vöröskatoná van”, akik Budapestről és az ország északi részéből kerültek a megyébe. A katonai parancsnokság pedig elrendelte a vöröskatonák letartóztatását és internálását abban az esetben, ha agitációs tevékenységet fejtenek ki.⁷

A *munkásság lefegyverzése* — a szigorú utasítások ellenére is — *lassan haladt*. Ezt mutatja, hogy a Somogy és Baranya megyei katonai parancsnokságnak október 9-én meg kellett ismételnie korábbi rendeletét. A rendelet hangsúlyozza, hogy a katonaság „minden ténykedését használja fel a lefegyverzésre”, elsősorban a bányamunkások által lakott vi-

⁴ Horthy hadserege ebben az időben kb. 5000 embert számlált. Kleinné. N. Zsuzsa: „Küzdelem az ellenforradalom hatalomrajutása ellen a Dunántúlon.” Századok, 1955. 2. szám. 214. oldal.

⁵ Baranya megyében 1919. augusztusában a következő katonai alakulatok állomásoztak: fél zászlóalj gyalogság, géppuskás század, lovasszakasz. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919: 780. A Fővezérség a rendelkezésre álló alakulatokból egy gyalogszázadot, egy csendőrkülönítményt és a törzsszázadot (120 tisztt) használta fel arra, hogy a demarkációs vonaltól visszahúzódo vörös erőket kövesse.

⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:503. és 497.

⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:353.

dékeken.⁸ A megye lakosságának nagy része, elsősorban a bányászok és a dolgozó parasztok azonban a vöröskatonák mellett állottak, hiszen a katonai parancsnokság 1919. decemberében még mindig amiatt panaszkodik, hogy egyes falvakban nagyszámú vöröskatonát tartózkodik, akiket a falu lakossága megvéd a katonai nyomozó alakulatokkal szemben.⁹

*

Az ellenforradalom fegyveres erejének *nagyobbarányú szervezése 1919. szeptemberétől indult meg*. A szervezésben nem kis szerepet játszott az, hogy *Horthy Miklós „fővezér” katonai egyeduralomra tört*. Horthy a kommunisták elleni harcban nem tartotta megfelelőnek a polgárőrséget, sőt még a csendőrséget sem, mivel „az októberi forradalom óta eltelt idők... a magyar csendőrség szellemét is megtámadták”.¹⁰ Horthy szerint a hadsereget kell rendőri feladatokra felhasználni és mindenekelőtt megbízható tisztekkel és altisztekkel kiegészíteni.¹¹

A hadsereg szervezésében a Fővezérség mellett fontos szerepet játszottak a közvetlenül a Fővezérség alá rendelt *kerületi körletparancsnokságok* (Szombathely, Kaposvár, Siófok)¹², valamint a közigazgatási beosztásnak megfelelő megyei katonai parancsnokságok. Ezeknek a feladata volt, hogy a felállított katonai kereteket — elsősorban toborzás útján — tartalommal töltsék meg. *Az önkéntes jelentkezés előmozdítására Horthy 1919. szeptember 5-én felhívással fordult „Dunántúl népéhez”*. Amint a kiáltványból kitűnik, Horthy különös fontosságot tulajdonított annak, hogyan foglal állást „Dunántúl népe”. Horthy elsősorban a „középosztályra” és a parasztságra számított az önkéntes jelentkezésnél, a felhívásban külön is szól hozzájuk. A munkássághoz nem is intézett felhívást.¹³

A kerületi katonai parancsnokságok rendeletére ezt a felhívást minden városban és faluban a közigazgatási hatóságoknak kellett kifüggeszteniük, és az „önkéntes” jelentkezés érdekében megfelelő nyomást is

⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:545. és 602.

⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:601. és 1561.

¹⁰ Érdekes, hogy Baranya megye alispánja is hasonlóan nyilatkozik a csendőrségről 1921. januárjában. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920:4991.

¹¹ Horthy javaslata a belügyminiszterhez. 1919. szeptember 8. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” című kötet 217. old.

¹² A katonai körletparancsnokságok végezték a kiegészítési teendőket is 1920. novemberéig, amikor a megyei katonai parancsnokságok vették át ezt a feladatot. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1920:488.

A csendőrkerületek beosztása némileg eltért a katonai beosztástól: Szombathelyi kerület (Moson, Sopron, Vas, Zala vm.).

Kaposvári kerület (Somogy, Tolna, Baranya vm. meg nem szállott része) és Székesfehérvári kerület (Fejér, Komárom, Győr, Veszprém, Esztergom vm.). Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:618.

¹³ Horthy, Miklós kiáltványa. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:605.

kellett gyakorolniuk a lakosságra. Eredménye azonban ennek sem lett. Sem a „középosztály”, sem a parasztság *nem jelentkezett megfelelő számban a hadseregbe*. Somogy és Baranya megyék katonai parancsnokságának megállapítása szerint: „a hadseregnek toborzás útján való megszervezése nem hozta meg a kellő eredményt”.¹⁴ Ezen az úton tehát nem lehetett a hadsereg létszámát biztosítani. A kerületi körletparancsnokságok ezért 1919. szeptemberében *minden megyére kivetettek bizonyos létszámú katonát*, akiknek bevonulását a közigazgatási hatóságoknak kellett biztosítaniuk. Eredménnyel ez az intézkedés sem járt, mert a közigazgatás nem tudta biztosítani a kijelölt hadkötelesek bevonulását annak ellenére sem, hogy az egyes megyéknek nem kellett volna nagyszámú katona bevonulatásáról gondoskodniuk. (Baranya megyére 140-es létszám volt kivetve).¹⁵

Ilyen sorozatos kudarcok után 1919. szeptemberében a *Minisztertanács kénytelen volt elrendelni a 25—35 évesek sürgős behívását*. A kiadott sorozási utasítás szerint „csakis a földműves és gazdaemberek sorozandók be. Inkább maguk a gazdák, mint a nagybirtokon dolgozó zsellérek és napszámosok”.¹⁶ Ezen a megszorításon túlmenően már a sorozás alkalmával és utána a csapatnál is politikai megbízhatóság szempontjából osztályozták a sorköteleseket. Így tehát minden sorkötelest kettős megrostáláson esett keresztül.

A sorozás sikerét a csendőrség közreműködése mellett a *megyéknek kellett biztosítaniuk*. Ebből a célból Baranya megye alispánja 1919. szeptember 10-én felhívással fordult a főszolgabírókhoz, melyben megállapítja, hogy a „sorozásnál egyes sorozási helyeken észlelt azon sajnálatos jelenségek, hogy a sorkötelesek nem jelentkeznek, a besorozottak elszédnek, az eskü letételét megtagadják, arra engednek következtetni, hogy népünk a mai ... időket még mindig nem értette meg.” Az ilyen jelenségek megakadályozására és ellensúlyozására a főszolgabíró „mindent kövessen el”, „kíméletet ne ismerjen” — mondja az alispáni felhívás.¹⁷

A lakosság megfélemlítésére a főszolgabírók minden faluban kihirdették, hogy *aki a sorozás, a katonai behívó-parancs ellen izgat, katonai rögtönítélő bíraskodás elé kerül*,¹⁸ és egyben utasították a községi és

¹⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:780.

Hasonló kísérletet tettek a csendőrség és rendőrség létszámának toborzás útján való felelősségre is. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:552. és 1920:3112.

¹⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:780.

¹⁶ A Fővezérség sorozási utasítása.

„Az ellenforradalom hatalomrajtása...” c. kötet 227. old.

¹⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919:697.

¹⁸ A rögtönítélő bíraskodásnak erre a területre való kiterjesztése Horthy közbelépésének a következménye volt. Horthy a statárium kiterjesztését kérte a miniszterelnöktől. 1919. szept. 12.

körjegyzőket, hogy kísérjék állandóan éber figyelemmel, nincsenek-e hatóságuk területén ilyen megmozdulások.

A nagyfokú megfélemlítés és a hatósági intézkedések sem tudták ellensúlyozni azt az ellenszenvet, amellyel Dél-Dunántúl dolgozói a hadsereggel szemben viseltettek. Nagyon gyakori volt, hogy a *sorkötelesek egyáltalán nem jelentek meg a sorozáson*. A kaposvári csendőrkerület jelentése arról számol be, hogy a „szeptember 9-i sorozáson *Tormás* községből senki sem jelent meg”. Az ellenállás letörésére 12 tagú csendőr járőr jelent meg a faluban. A lakosságot a községháza elé gyűjtötték össze, ahol a bíró megpróbálta a sorköteleseket a sorozáson való megjelenésre rábírní. Azonban sem a beszéd, sem a katonák megjelenése nem érte el a kívánt hatást, a falu lakossága a sorozás ellen foglalt állást. A helyszínen tartózkodó csendőrrjárőr egy része, hogy a lakosságot mégjobban megfélemlítse — miközben a gyűlés tartott — házról-házra járt, „házkutatás” címén, és egyes helyekről nagyobb mennyiségű pénzt is magával vitt. Mikor a lakosság erről tudomást szerzett, a csendőrök ellen fordult. Kiáltások hangzottak el: „minek vannak itt a csendőrök? El akarják rabolni a ruhánkat!” „Fogjunk össze, ki kell kergetni őket a faluból. Van még kasza, vágjuk el a nyakukat!” A további fejleményeket, a csendőrök lefegyverzését, csak a megjelenő katonai erősítés és a nagyszámú letartóztatás akadályozta meg. A sorozáson való megjelenést azonban ezzel sem tudták biztosítani. A fősolgabíró a megmozdulásról írt jelentésében követelte a falu példás megbüntetését, „hogy a tormási nép, — mely még nem élt át semmiféle megpróbáltatást sem —, kigyógyuljon azon hiedelméből, hogy nekik senki sem parancsol, mert nincs törvény. A fentnevezett községben legajánlatosabb volna katonaságot elhelyezni”.

A tormásiakhoz hasonlóan foglalt állást *Szágy* község lakossága is, ahol szintén senki sem jelent meg a sorozáson. A bakócai körjegyzőnek kijelentették: „az urak azt akarják, hogy a szegény megint katona legyen, míg a gazdag felmentés kap.” A csendőrség ebben a faluban is „izgatók” után nyomozott, és több letartóztatás is történt.¹⁹

A sorkötelesek a közvetlen ellenálláson túlmenően más módszerek segítségével is próbálkoztak a sorozástól távolmaradni. Napirenden volt a *hadkötelesek szökése*, melyre a hadügyminiszter külön rendeletben hívta fel a közigazgatási hatóságok figyelmét.²⁰ A Dunántúli Központi Kormánybiztos pedig megtiltotta, hogy 25—35 éves hadkötelesek útvelet kapjanak, hogy ezzel külföldre való távozásukat megakadályozza.²¹ A szökés mellett előfordult az is, hogy egyesek katonai igazolási lapjukat

¹⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919:751.

²⁰ 83564/eIn. 16.1920. sz. rendelet.

²¹ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya megye, Sásdi kormánybiztos. Bizalmas. 1919:337.

pénzért árulták, hogy az igazolvány megvásárlói elkerülhessék a katonai sorozáson való megjelenést. A kaposvári csendőr kerületi parancsnokság szerint sokan elbújostak hazulról, úgy hogy még a csendőri beavatkozással sem tudták őket sorozásra elővezetni.²²

A kaposvári katonai körletparancsnokság leiratban követelte a főszolgabíróktól, hogy állapítsák meg azok pontos adatait, akik a katonai nyilvántartáson nem jelentek meg. A főszolgabírók válasza szerint a távolmaradók nagy száma igen nehézzé teszi a pontos nyilvántartást.²³

A magyar községekhez hasonlóan a *nemzetiségi falvak lakossága is nagyrészt ellenségesen viseltetett a hadsereggel szemben*. A sásdi katonai század jelentése szerint a *mekényesi körjegyzőséghez tartozó 1897–1898. évi német sorkötelesek közül senki sem jelent meg a sorozáson*. Ugyanígy megtagadták a megjelenést a német lakosságú *Bikalon* és *Ráckozáron* is. A *Bonyhád* környéki német falvakban nyíltan ki is jelentették, hogy a „kommunisták nemzetiségi autonómiát ígértek”, az ellenforradalomtól pedig ezt nem fogják megkapni. Ezért nem jelentek meg a sorozáson.²⁴

Az ellenforradalom fegyveres erejének szervezésével szemben *azokban a falvakban volt legnagyobb az ellenállás, ahol bányászok is laktak*.²⁵ A Baranya megyei *Hidas*i körjegyző jelentése szerint a hidasi sorkötelesek közül 1919. szeptemberében többen megjelentek a jegyzői irodában és felvilágosítást kértek a sorozás céljáról. Kijelentették, hogy nem vonulnak be katonának, mert ők „kommunista érzelműek és azok is maradnak”. A szomszédos *Püspöknádasd* községben katonai nyomozó alakulat erőszakolta ki a sorozáson való megjelenést, a sorkötelesek azonban az *esküt megtagadták*. Kétségbevonták a sorozás jogosságát, nem ismerték el, hogy a kormánynak joga lenne a sorozás megtartására. A sorozó bizottság katonai elnöke le akarta tetetni az esküt, ki is adta a vezényszót, de senki sem emelte esküre a kezét. A katonai elnök ekkor felszólította azokat, akik nem akarják letenni az esküt, hogy hagyják el a termet. A többség erre kivonult a teremből, úgyhogy az elnök kénytelen volt az esküt elhalasztani. A helyzet komolyságát mutatja, hogy a főszolgabíró 10 csendőrt és egy század katonát kért Kaposvárról a falu-

²² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920:308. és 1921:1148.

²³ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1921:1219.

²⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919:612. és 1049.

1919. szept. 7-én a bonyhádi hadkötelesek fenyegető magatartást tanúsítottak; követelték, hogy a sorozóbizottság távozzon el a községből. Kísérletet tettek a katonák lefegyverzésére is.

Párttörténeti Intézet. Archivum. Völgysegi járási iratok. 1919:15. biz.

Szept. 8-án Bonyhádon kb. 300 főnyi tömeg gyűlt össze, amely a letartóztatott kommunisták szabadonbocsátását követelte.

Kleinné: i. m. 237. és 228. old.

²⁵ Párttörténeti Intézet, Archivum. Baranya megye. Sásdi kormánybiztos. 1919:384. biz.

ban állomásozó csendőrség megerősítésére. A katonaság megerkezéséig Bonyhádról egy 12 tagú tiszti különítményt vezényeltek ki a „rend fenntartására”. Közben több letartóztatás történt a faluban az esküt megtagadó sorkötelesek között. Azonban sem a csendőrség, sem a tiszti különítmény nem tudta a falu ellenállását megtörni. Az esküt megtagadók — a fősolgabírói jelentés tanúsága szerint — „vörös kokárdát viselve, proletár indulót énekelve és a Vöröshadsereget éltetve” vonultak fel a falu utcáján. A kivezényelt katonaság végül is csak erőszakkal tudta biztosítani azt, hogy a sorkötelesek letegyék az esküt. Az elkeseredettséget mutatja, hogy a sorozás estéjén az egyik sorköteles késsel támadt a sorozó körörvosra, amiért őt katonai szolgálatra alkalmasnak nyilvánította. A fősolgabírói jelentés Püspöknádasdról szólva megállapítja, hogy „lakossága részéről a kormány és a fennálló rend ellen irányuló tüntetések és meglepetésszerű rendzavarások lehetőségével számolni kell, mert ez a lakosság mindenkor kész kötelezettségeinek teljesítését megtagadni”. Ennek elnyomására a fősolgabíró állandó katonai kirendeltséget — ami különben csak járási székhelyeken állomásozott —, kért Püspöknádasdra. A fősolgabíró indítványára *Püspöknádasdon önálló csendőrsöt helyeztek el a bányászok további forradalmi megmozdulásainak elfojtására.*²⁶ Egy másik jelentésből azt is megtudjuk, hogy a nép elkeseredettségének oka a „proletárdiktatúra alatti remények meghiúsulása” volt.²⁷

A dolgozók elkeseredettsége és ellenséges magatartása a hadsereggel szemben más formákban is megnyilvánult. Nagyszámú csendőri jelentés tanúskodik a „*katonaság elleni izgatás*” miatt lefolytatott nyomozásokról. Ez az ellenszenv nemcsak egyéni kijelentések formájában, hanem *egy-egy gyűléseken is megnyilvánult.* Ezért kellett Somogy—Baranya megyék kormánybiztosának elrendelnie 1919. novemberében, hogy a „polgári hatóságok minden gyűlésről értesítsék az érdekelt katonai parancsnokságokat, hogy a katonákat távol tudják tőlük tartani, mert ezek károsak a katonaság szellemére”.²⁸ A gyűléseket, amennyiben a „szónokok a szervezés alatt álló nemzeti hadsereg szervezetének, fegyelmének megbontására alkalmas beszédeket tartanak, vagy kijelentéseket tesznek” — rögtön fel kell oszlatni, a szónokok ellen pedig eljárást kell indítani.²⁹

A lakosság általában *nem támogatta a katonai és csendőr egységek munkáját.* Ezt mutatja az alábbi eset: a sásdi csendőrség letartóztatta az egyik jágónaki lakost azért a kijelentésért, hogy „most nincs törvény, hatalom, katona sem kell”. A kiszálló nyomozó alakulatok azonban a

²⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd, 1919:780.

²⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd, 1919:1216.

²⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd, 1919:1297.

Hasonló jelenségekről számol be Zala megyében a kormánybiztoságon készült feljegyzés, 1920. februárjában.

„Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet, 285. old.

²⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd, 1920:150.

faluban senkit sem találtak, aki hajlandó lett volna ezt bizonyítani annak ellenére, hogy a kijelentést nyilvánosan tette. Még a község vezetői sem voltak hajlandók tanúként szerepelni ebben az ügyben.³⁰

A községi elöljárók, a bíró és az esküdtek — ezzel az egy esettel ellentétben — a legtöbb községben szembefordultak a lakossággal, a „nemzeti” hadsereg szervezését segítették elő, közreműködtek a kommunisták üldözésében, a nép megfélemlítésében. A hidasi bírót éppen ezekre az „érdemeire” való hivatkozással mentették fel a katonai szolgálat alól, nehogy a faluban az „elkeseredettség újból erőszakosságokban jusson kifejezésre”.³¹ A községi elöljárók működtek közre a „polgári lövészegyletek” szervezésében is, melyek a falvak minden férfiát tömörítették, „serdülőtől az épkézláb aggastyámig”. Ezekkel a polgári lövészegyletekkel szemben azonban a nép ugyanolyan ellenszenvvel viseltetett, mint a katonai alakulatokkal szemben.³²

*

A sorozással és a bevonulásokkal kapcsolatban alkalmazott erőszak hatása a *hadsereg szellemében* is megmutatkozott, hiszen azok a katonák, akik meggyőződésük ellenére kerültek be a hadseregbe, nem szívesen viselték a katonai szolgálatot. Az elkeseredettséget fokozta, hogy a *kezdetben harminc napra hirdetett szolgálati időt egy évre hosszabbították meg*. A hadügyminiszter rendeletben foglalkozott a szolgálati idő kérdésével.³³ A rendelet megállapítja, hogy a szolgálati idő meghosszabbítása „a katonai szolgálat és a hadsereg ellen irányuló izgatásra ad alkalmat, elégedetlenséget szül és a hadsereg szellemére és fegyelmére károsan hat vissza.” Az elégedetlenség levezetését a rendelet a közigazgatási hatóságokra bízta. A hadügyminiszter szerint nagy mértékben lerontja a katonák hangulatát az is, hogy „igen sokra tehető azoknak a hadköteleseknek a száma, akik sem az összeíráson, sem az alkalmassági vizsgálaton nem jelentek meg”. A meg nem jelenők nagy száma miatt megtorló intézkedést nem tudtak azonnal alkalmazni velük szemben és — a hadügyminiszter szerint ez rontja a hadsereg szellemét. A hadügyminiszter tehát a „legszigorúbb megtorlással” akarta a katonák hangulatát megjavítani.

A hadsereg szellemére nagy hatást gyakorolt a *hiányos anyagi ellátás* is, hiszen a bevonulók saját ruhájukban voltak kénytelenek katonai szolgálatot teljesíteni. Somogy és Baranya megyék katonai parancsnoksága az alispánokhoz írt leiratában amiatt panaszkodik, hogy „az emberek rongyos ruhában, lábbeli nélkül vonulnak be, abban a hiszemben,

³⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1315.

³¹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1216. 1919. nov. 11.

³² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1487. 1919. dec. 13.

³³ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1501. 15.105 eln. 15—1920. sz. r.

hogy majd a hadsereg ad nekik. Erre azonban lehetőség nincs, ezért mindenki jó ruhában köteles bevonulni”.³⁴ A hiányos felszerelést a kincstári anyag összegyűjtésével akarták biztosítani, ami a munkásság teljes lefegyverzését is szolgálta.³⁵ A kaposvári körletparancsnokság arra számított, hogy a jugoszlávok kivonulása után Dél-Baranyában is jelentős mennyiségű katonai felszerelés és élelmiszer marad. Intézkedést is tett ennek az anyagnak a zárolására.³⁶ Ezenkívül kísérletezett a körletparancsnokság azzal is, hogy az egyes megyékben lévő nagyobb műhelyeket használja fel katonai termelésre. Ez a kísérlete azonban eredménytelen maradt.³⁷

A hiányos ellátáson kívül a bevonuló katonák egy része közvetlen anyagi károsodást is szenvedett. Több helyen előfordult ugyanis, hogy a bevonuló gazdasági cselédek arra való hivatkozással nem kapták meg a szerződésben megállapított bérüket, hogy a szerződésben vállalt idő letelte előtt megszakították szolgálatukat. Ilyen eset történt pl. Dóry Ödön margitmajori gazdaságában is, ahol a bevonuló gazdasági cseléd szerződését felbontották. Az úgy a főszolgabíró, majd az alispán elé került,³⁸ akik a földbirtokosnak adtak igazat. A gazdasági cselédek bérének visszatartása annyira országos jelenséggé vált, hogy a belügyminiszter 1920-ban rendeletben szabályozta a kérdést.³⁹

Ilyen körülmények között a hadsereg szelleme igen rossz volt. Ezt mutatják az *egyre jobban elharapódzó szökések is*. A hadügyminiszter Baranya megye alispánjához intézett leiratában a közigazgatási hatóságokat teszi felelőssé a katonaszökevények felderítéséért. A leirat szerint előfordult, hogy egy magyarszéki (Baranya m.) hadköteles 9 napig otthon tartózkodott anélkül, hogy az előljárásnak feltűnt volna, pedig az ügyben a csendőrség időközben az eljárást is megindította.⁴⁰ A kaposvári katonai körletparancsnokság hasonlóképpen felszólította a jegyzőket, hogy szabadságolási kérelmet csak indokolt esetekben adjanak be, és csak a katonai parancsnokság kérésére. „Ezzel a fegyelem erősödni fog”,⁴¹ mert a katonák látják, hogy a katonai parancsnokság rendelkezik velük.

A hadsereg szellemét *politikai neveléssel* próbálták megjavítani. Erre

³⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 922.

³⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 608. A Fővezérség szeptemberben elrendelte a katonai ruházati tárgyak gyűjtését. Ennek azonban nem volt fogantatja. Somogy megyében Kaposvárról, a nagyatádi, lengyeltóti és tabi járásból egyetlen felszerelési tárgy sem gyűlt össze a hadsereg számára. Párttörténeti Intézet. Archivum. Somogy m. főispáni. 1919. rendezetlen. (A Somogy megyei alispán helyettesének jelentése 1919. november 18-án.) Közli: Kleinné: i. m. 239. old.

³⁶ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1919: 326. bizalmas. A jugoszláv csapatok csak 1921-ben vonultak ki.

³⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1296.

³⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 3373.

³⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1496.

⁴⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1921: 3127.

⁴¹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2431 és 1921: 2515.

a célra igénybevétték a kialakulóban lévő ellenforradalmi ideológia egész fegyvertárát. A kaposvári katonai körletparancsnok rendelete szerint ugyan a katonákat „távol kell tartani” a népgyűlésektől, mert a politika „káros” a hadseregre nézve, egy bizalmas utasításban⁴² azonban azt hangsúlyozza, hogy a katonai szolgálatot a „politikai nevelés szempontjából is fontosnak tartja”.

*

A dolgozók előtt még ellenszenvesebbé tette a hadsereget a *különítmények garázdálkodása a Dél-Dunántúl területén*. Baranya megye alispánjának 1921-ben tartott beszámolója szerint az országnak ez a része 1919. őszén „mentes maradt az atrocitásoktól”.⁴³ Ezzel a megállapítással ellentétben azonban ezen a területen is megtalálhatjuk a különítmények működésének írásos bizonyítékait.

A különítmények működése elsősorban olyan falvakra terjedt ki, melyekben bányászlakosság is lakott. A sorozásokkal kapcsolatban már láttuk, hogy *Püspöknádasdon egy tizenkéttagú tiszti különítmény működött*. Ez a különítmény tartóztatta le és szállította el a volt községi munkástanács tagjait. A különítmény egy része visszamaradt a faluban a „rend fenntartására”. A falu lakossága fegyverrel támadt a hátra maradt járőrre, megfutamította őket, a különítmény egyik tagját pedig — aki kezükbe került — agyonverték. Így válaszoltak a községi munkástanács tagjainak letartóztatására. Megtorlásképpen 1919. augusztus 25-én páncélvonat érkezett Püspöknádasdra, egy százados vezetésével. A páncélvonat a környező falvakba különítményeket bocsátott ki a lakosság megfélemlítésére. Ezek a különítmények azzal fenyegették a parasztokat, hogy „25-öt vernek rájuk és mindenüket elveszik”. Tevékenységük még a főszolgabírónak is feltűnt, mert ezt jelentette az alispánnak: „az ilyen incidensek nagyon alkalmasak arra, hogy a nemzeti hadsereget a parasztság szemében a legnagyobb mértékben ellenszenvesé tegyék, s hetek amúgyis nehézségekbe ütköző felvilágosító munkájának eredményét egy csapásra megsemmisítsék”.⁴⁴ Az ügyvel kapcsolatban nem késett a hivatalos katonai állásfoglalás sem. A Somogy-Baranya megyei katonai parancsnokság — a főszolgabírój jelentésre válaszolva — elrendeli „egyes felelőtlen elemek túlkapásai ellen, hogy minden csapat, osztag vagy járőr, egy községbe való érkezésekor feltétlen lépjen érintkezésbe a közigazgatás vezetőjével”.⁴⁵ A katonai parancsnokság rendelete tehát nem a különítmények garázdálkodása ellen irányult, hanem azt rendelte

⁴² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 780.

⁴³ Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1921—24. 1. old.

⁴⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 620.

⁴⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 744.

el, hogy működésüket a közigazgatási szervek tudomásával végezzék. A rendelet szellemében a zobákpusztai csendőrkülönítmény 1919. novemberében *Püspökszentlászlón és Kisújbányán* először a bíróhoz ment és jogtalan követelésekkel lépett fel, amit a bíróságnak nem tudott teljesíteni. A nyolctagú csendőrkülönítmény erre végig vonult a falu főutcáján és a lakosokra lövöldözött. Az alispáni jelentés csak „fiatalos meg gondolat-lanságból származó félreértésnek” minősítette ezt az incidenst.⁴⁶

Jellemző, hogy a Dunántúli Központi Kormánybiztos, Pallavicini őrgrof éppen ezekkel az eseményekkel egyidőben állapította meg, hogy „ma már a Dunántúlon teljes rend és nyugalom uralkodik.”⁴⁷

Számos összeütközés volt a lakosság és a hadsereg között a beszállásolások és jogtalan követelések miatt is. 1920. augusztusában a Baranya megyei *Abaliget* községben négy katonatiszt jelent meg, és szállásolta be magát. A lakossággal durván bántak; előfordult, hogy öregasszonyokat is megvertek. Követeléseikben odáig mentek, hogy házuk előtt állandóan egy kocsinak kellett állnia. Az esettel kapcsolatban az alispáni jelentés felhívja a katonai parancsnokság figyelmét, hogy az ilyen események gyűlöletessé teszik a hadsereget. „A lakosság ellen pedig az országot kormányozni nem lehet” — állapítja meg Baranya megye alispánja.⁴⁸

Kaposzsekcsőn egy egész huszárszázad szállásolta be magát és a község lakosságától élelmet, tüzelőanyagot követeltek. Miután pedig a falusiak tüzelőanyagot nem tudtak adni, az út mellett álló gyümölcsfákat kezdték kivágni. A teljesíthetetlen követelések és a garázdálkodás miatt a község lakói feljelentést tettek a kaposvári körletparancsnokságnál. A feljelentés eredményeképpen a dombovári vadászszázalój parancsnokát küldték ki az ügy megvizsgálására. A vizsgálat a falut marasztalta el, mert a katonák a rossz útviszonyok miatt nem tudtak az erdőből fát behozni, ezért kellett a gyümölcsfákat kivágniok. A kaposvári katonai körletparancsnokság az alispánhoz intézett leiratában így foglalja össze az eset tanulságait: „a jegyzőkönyv bizonyossága szerint ismét csak az állapítható meg, hogy a lakosság részéről tett számtalan panasz indító oka sajnos legtöbbször a lakosság hazafiatlan, szűkkeblű magatartása... a nemzeti hadsereggel szemben. Felkérem alispán urat erre a kellőképpen el nem ítéhető körülményre a lakosság figyelmét felhívni és közegeit utasítani szíveskedjék, hogy a jövőben a katonaság elleni panaszokat... érett megfontolás után tegyék meg.”⁴⁹ A körletparancsnokságnak ez az állásfoglalása a gyakorlatban azt jelentette, hogy *a lakosság teljesen ki volt szolgáltatva a katonaság kénye-kedvének.*

⁴⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1337.

⁴⁷ „Uj Somogy” 1919. szeptember 18-i száma.

⁴⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2936.

⁴⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1395.

Igy fordulhatott elő, hogy *Hetvehelyen* az egyik dolgozó parasztot szuromnyos járőr kísérté be a parancsnokságra csak azért, mert a katonának nem volt hajlandó ágyneműt adni.⁵⁰ A kaposvári körletparancsnokságra *nagyszámban érkeztek feljelentések és panaszok a katonaság követelései, garázdálkodása és a törvénytelen rekvirálások miatt.*⁵¹ A körletparancsnokság ezekre a panaszokra rendszerint azt a választ adta, hogy a „panasz jogosságát nem tudta megállapítani”, vagy hogy a katonaság már kifizetette azt, amit a panaszosok követeltek.⁵² *A katonák követéséseiket „hadiszolgáltatásnak” minősítették, és ezen a címen határt nem ismertek.* Baranya megye számos községét (Ibafa, Abaliget, Mánfa, Püspöknádasd, Püspökszentlászló) nagy létszámú (különítménnyel szállták meg, melyeknek teljes ellátásáról a falvaknak kellett gondoskodniuk).⁵³ *A katonák nem kimélték a középületeket sem:* a sásdi és oroslói iskolákat annyira tönkretették, hogy csak komoly javítások után lehetett azokat ismét tanítás céljára felhasználni.⁵⁴

A katonaság garázdálkodásaival szemben *néhol a közigazgatási hatóságoknak is fel kellett lépniök, nem annyira a lakosság védelme, mint inkább a hadsereg „tekintélye” érdekében.* Baranya megye alispánja a kaposvári katonai körletparancsnoksághoz küldött jelentésében megállapítja, hogy „a túlzott követelések a nemzeti hadsereget rossz színben tüntetik fel a lakosság előtt... A súlyos megterhelés kiszámíthatatlan következményekkel járhat...” A hadiszolgáltatások behajtásával kapcsolatban az alispán nem vállalta a felelősséget az erőszak alkalmazásáért, mert a „lakosság körében a nemzeti hadsereg ellen több esetben megnyilvánuló barátságtalan hangulat csak fokozódna”.⁵⁵ A közigazgatási hatóságok panaszaival kapcsolatban a *magasabb hatóságok vitás esetekben mindig a hadseregnek adtak igazat.* Ebben az esetben is a Fővezérség mellett működő Dunántúli Központi Kormánybiztos — az alispánnak válaszolva — elrendelte, hogy az alispán is szorgalmazza a hadiszolgáltatások behajtását és a gabonarekvirálásokat.⁵⁶

*

⁵⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 4504.

⁵¹ A rekvirálásokat a Fővezérség már 1919. októberében táviratlag éltította, ennek ellenére azonban tovább rekviráltak a katonai egységek. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 869.

⁵² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2115. és 1921: 248.

⁵³ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1304. A katonaságon kívül nagy megterhelést jelentett a rendőrök, pénzügyőrök és vámőrök elhelyezése is. Ezek számáról tájékoztató adatok: Szászvári bányakirendeltség: 26 katona, Püspöknádasd: 15 csendőr, 6 pénzügyőr, Abaliget: 12 csendőr, 6 pénzügyőr, Püspökszentlászló: 11 csendőr, Orfű: 12 csendőr, Obánya: 9 csendőr, Hetvehely: 15 csendőr. Ezek ellátása komoly közellátási zavarokat okozott, mert amíg a polgári ellátatlanok havi 7 kg búzát kaptak, a katonai és csendőrilegénység 16 kg-ot. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1921: 1526. és 1463.

⁵⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1314. és 3713.

⁵⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1921: 1676.

⁵⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1050. 1919. október 22.

Az ellenforradalom elsősorban a munkásosztály, a kommunisták ellen fordította fegyveres erejét. Azok a letartóztatások, internálások és kivégzések, melyek az ország egyes vidékein lejátszódtak, nagyrészt a katonai egységek működésével voltak kapcsolatban. A hadseregnek ezt a feladatát maga Horthy Miklós „fővezér” külön utasításban szabta meg. 1919. augusztusában — tehát még a hadsereg szervezésének kezdetén — felszólított minden parancsnokságot és közigazgatási hatóságot, hogy a „legerélyesebb kézzel azonnal lásson hozzá a még működő kommunista központok letöréséhez, a még szabadon levő izgatók, a múlt... kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez... elvárom, hogy minden katonai parancsnokság és közigazgatási hatóság a leggyorsabban és legerélyesebben jár el mindenekelőtt a kommunizmus bűnöseivel szemben...”⁵⁷ Ennek az utasításnak megfelelően a katonai parancsnokságok és az alájuk beosztott egységek közreműködtek a Tanácsköztársaság helyi vezetőivel szemben végrehajtott akciókban a Dél-Dunántúl területén is. *Somogy és Baranya megye katonai parancsnoksága elrendelte, hogy „olyan egyének, kikről minden félreértés kizárásával megállapítható, hogy bolsevista agitátorok, a helyszínen kivétel nélkül agyonlövendőek. Bolsevik-gyanús egységek letartóztatandók és a legközelebbi ügyészséghez kisérendők.”*⁵⁸ A katonai parancsnokság rendeletének megfelelően jártak el a dombóvári direktórium 11 tagjával szemben, akiket *Tolnatamásiban* kivégeztek,⁵⁹ és azzal a 12 kommunistával szemben, akik *Dombóváron* estek áldozatul a különítmények működésének.⁶⁰ A letartóztatott kommunistákkal való bánásmódot mutatja a következő eset: Tolna vármegye alispánja a Baranya megyei alispánhoz intézett táviratában Szabó Erzsébet duna-szentgyörgyi kommunista vezető letartóztatását kérte, aki állítólag Baranya megyében tartózkodik. Ugyancsak a Tolna megyei alispánnak egy későbbi távirata viszont már arról számolt be, hogy Szabó Erzsébetet a katonai alakulatok letartóztatták, és a börtönben „elmebajban” meghalt — kétségtelenül az elszenvedett kínzások következtében.⁶¹

Az üldözés elsősorban a Tanácsköztársaság helyi vezetői ellen irányult. Katonai alakulatok tartóztatták le a községi munkástanácsok tagjait azzal a váddal, hogy „tisztességüket igen büszkén viselték, és ma is remélik, hogy a kommunizmus visszatér.”⁶²

Letartóztatták ezenkívül mindazokat, akik a Tanácsköztársaság alatt

⁵⁷ Horthy utasítása a kerületi körletparancsnokságoknak. 1919. aug. 28. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 181. old.

⁵⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1154.

⁵⁹ „Dunántul.” 1919. aug. 23-i száma.

⁶⁰ Párttörténeti Intézet. Archivum. H. M. 1919. 7. csomó. Helyzetjelentések. 1919. aug. 21. Közli: Kleinné. I. m. 226. old.

⁶¹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 527.

⁶² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1402. és 1374.

beszédet tartottak, vagy szerepeltek. Ezt mutatja a Baranya megyei alispán jelentése, amely a Sásdon letartóztatásban lévő személyek jegyzékét közli. E szerint 1919. augusztusában Sásdon az alábbiak voltak letartóztatva:

Albauer János gödrei tanító, Hegyháti Járási Tanács tagja,

Albert István kisvaszari tanító, a pedagógus szakszervezet járási vezetője, a Járási Tanács és a Megyei Művelődési osztály tagja, a „Sásd és Vidéke” című napilap szerkesztője,

Barazutti Albert püspöknádasdi kófaragó, a községi munkástanács tagja,

Csillag Jenő egyházbéri tanító, a községi munkástanács tagja,

Eger János jágónaki munkás, aki a Tanácsköztársaság mellett agitált,

Forrai István magyarszéki tanító, községi és járási tanács tag, a megyei művelődési osztály tagja, a pedagógus szakszervezet egyik vezetője,

Fuchs Ádám sásdi ácsmester, aki a Tanácsköztársaság mellett agitált,

Fuchs Emil, volt vöröskatona,

Gyurkovics Sándor alsómocsoládi tanító, a községi munkástanács tagja,

Müller Menyhért hidasi tanító, a községi munkástanács elnöke, a Megyei Tanács tagja,

Pécsi Mihály sásdi vasutas a községi munkástanács tagja és ügyvivője, a Forradalmi Törvényszék helyettes vádbíztosa,

Török József sásdi vasuti munkás, a hegyháti Járási Tanács elnöke a Megyei Tanács tagja,

Dr. Stauber Hugó mágocsi orvos, a községi munkástanács tagja

Csepregi András vásárosombói kőműves, aki a „kommunizmus mellett agitált”,

Hufnágel Menyhért és János, a hidasi munkástanács tagjai,

Pisztovics József és Péter, a szászvári kőszénbánya munkásai,

Sallai Ádám püspöknádasdi napszámos, aki a hadsereg ellen izgatott, és Reinhardt Henrik szászvári lakos, aki a kommunizmus mellett agitált.⁶³

Két abaligeti lakost azért tartóztattak le, mert a Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi összeesküvést lepleztek le. Ezzel egyidőben a kaposvári Vörös Hadsereg parancsnokát 15 évi fegyházra ítélték, „személyes szabadság megsértése” vádjával.⁶⁴

A katonai parancsnokságok mindent elkövettek, hogy a *kommunis-*

⁶³ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1919. 1957. bizalmas.

⁶⁴ „Dunántul.” 1920. február 27-i száma.

ták menekülését megakadályozzák.⁶⁵ Ezért kellett elrendelni, hogy Budapest felől a Dunánbúl területére csak utazási igazolvánnyal lehet belépni.⁶⁶ Ugyanezt a célt szolgálta a Somogy és Baranya megyei katonai parancsnokság rendelete is, mely szerint „politikailag gyanús, izgatás gyanúja alatt álló vagy egyáltalán politikailag kétes egyének utazását szigorúan ellenőrizni kell. Ezek csak a parancsnokság írásbeli engedélyével utazhatnak.”⁶⁷ A gépkocsiforgalmat is szigorúan ellenőrizték és kizárólag csak a katonai parancsnokságok menetlevelét, vagy nyílt parancsát fogadták el igazolásképpen. Ilyen igazoltatás alkalmával tartóztattak le több pécsi kommunistát, akik a megszállott Pécsről Budapestre utaztak. A jelentés szerint a letartóztatott kommunistáknál talált „jegyzetek nyilvánvaló bizonyítékai annak, hogy a bolsevista szervezkedés Pécssett, a megszállott területen tovább folyik, és nyilvánvaló bizonyítéka annak is, hogy ezen megszállott területen történő szervezkedés Budapestről irányítatik.”⁶⁸

A katonai parancsnokságok és a kormánybiztosok különös gondot fordítottak a hazatérő hadifoglyokra,⁶⁹ elsősorban a Szovjetországból érkezőkre. A hazatérő hadifoglyok a zalaegerszegi leszerelő táborba kerültek, ahol a kommunistákat visszatartották, a községekbe hazatérteket pedig az ottani közigazgatási szervek figyelték meg, nehogy a kommunizmus mellett agítáljanak, vagy „mozgalmat szítsanak”. A Szovjetországból érkező hadifoglyokkal szemben olyan óvatossággal jártak el, hogy egy Harkányba igyekvő szovjetországi hadifoglyról a belügyminiszter már akkor értesítette Baranya megye alispánját, amikor az illető még csak Lengyelországban volt.⁷⁰ A hegyháti főszolgabíró pedig egy kaposzkecsői lakost (Vati Istvánt) csak azért akart internálni, mert orosz hadifogságban volt.⁷¹

Az ellenforradalom hadseregének megszervezésével volt kapcsolat-

⁶⁵ „Dunántul.” 1920. ápr. 21-i száma. A fegyveres erők közreműködésével több nagyszabású razziát folytattak le 1920. áprilisában Kaposvárott és környékén, aminek eredményeképp 85 előállítás történt.

⁶⁶ „Pécsi Est” 1919. dec. 3-i száma.

⁶⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 546.

⁶⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 808. A Somogy és Baranya megyei katonai parancsnokság végezte a kommunista sajtótermékek megsemmisítését is. A parancsnokság rendelete szerint „minden kommunista irat, könyv, feljegyzés, fényképek, film, röpirat, levél beszolgáltatandó és megsemmisítendő. Ilyen írásokat még a fehér érzelműeknél sem lehet meghagyni, mert idegen kézbe kerülnek és sokszorosíthatják”. Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1200.

⁶⁹ Dr. Karsai Elek: „Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban.” Levéltári Közlemények. XXVI. évf. 1955. 227. oldal.

⁷⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1028. és 3406. A Szovjet-Oroszországból hazatérő hadifoglyok kérdése a hadügyminisztérium értekezletén is szerepelt. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet. 436. oldal.

⁷¹ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. levéltára. Alispáni. 1921: 3306.

ban az *internálótáborok felállítása is*. A „Nemzeti Hadsereg Fővezér-sége” még 1919. szeptemberében elrendelte, hogy a „vármegyei katonai parancsnokságok a politikailag gyanús, magukat igazolni nem tudó egyéneket megyénként gyűjtőtáborokban helyezték el.”⁷² Az internálásra vonatkozó rendeletet 1919. decemberében a Huszár-kormány belügy-minisztere bocsátotta ki. A rendelet szerint internálni kell a Tanácsköztársaság szerveinek, közegeinek vagy fegyveres erejének tagjain kívül azokat is, akik a Tanácsköztársaság megalapítása és fenntartása érdekében tevékenykedtek, vagy a Tanácsköztársaság visszaállítására, illetve „az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos fel-forgatására törekszenek.”⁷³ Ennek a rendeletnek alapján internálták többek között a hidasi tanítót Somogyiszil községbe, mivel a községi munkástanács elnöke volt.⁷⁴ Ugyancsak internálták a vidákpusztai uradalmi vincellért is, mert „az uradalmi cselédség között izgatott, annak adva kifejezést, hogy a fizetés kevés és hogy a proletárdiktatúra talán még vissza fog térni.” Az internáltakról részletes nyilvántartást vettek fel, amely főleg a Tanácsköztársaság alatti magartásra vonatkozott.⁷⁵

Az internáltak feletti felügyeletet a katonai alakulatok gyakorolták és a politikai szempontokon túlmenően az internáltak munkaerejét is kihasználták. Horthy 1919. decemberében elrendelte, hogy a hajmáskéri volt fogolytáborban internált politikai foglyokból „*katonai jellegű internált munkásosztagokat*” kell alakítani,⁷⁶ „a foglyok szakszerű és rendszeres foglalkoztatása és országos érdekű, sürgős közmunkákra való kihasználása céljából.” Ezeket az internált katonai munkásosztagokat a kaposvári körletparancsnokság területén is felállították, akik közül 50, 100, 200 főnyi osztagokat lehetett munkára igényelni. Minden 50 internált mellé egy csendőr, az illetékes katonai alakulatból kettő altiszt és négy idősebb évfolyambeli katona, ezeken felül pedig még egy számviteli altiszt volt beosztva. Az osztagok élelmezésükről saját maguk gondoskodtak, úgyhogy ilyen módon a munkaadók az átlagosnál lényegesen olcsóbb munkaerőhöz jutottak. Ilyen internált katonai munkásosztagot igényelt az óbányai uradalom erdőirtásra, külön hangsúlyozva, hogy az internáltaknak „élelmezésükről maguknak kell gondoskodniuk.”⁷⁷

Katonai alakulatokat — az internáltak őrzésén kívül — börtönök fokozottabb megerősítésére is felhasználtak. Erre mindenekelőtt a bör-

⁷² Párttörténeti Intézet. Archivum. Sásdi kormánybiztos. 1919: 292. biz.

⁷³ A Huszár-kormány internálási rendelete. „Az ellenforradalom hatalomra-jutása...” c. kötet. 290. old.

⁷⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 933.

⁷⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1491.

⁷⁶ Horthy rendelete a katonai internált munkásosztagok felállításáról. „Az ellenforradalom hatalomra-jutása...” c. kötet. 276. old.

⁷⁷ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 174. és 345. Arról nincs feljegyzés, hogy ténylegesen igénybe vették-e a kért katonai internált munkásosztagot.

tönök túlszűfolttsága miatt volt szükség. A nagyszámú letartóztatás, előállítás azt eredményezte, hogy a kaposvári államügyész 1919. novemberében kénytelen volt a Baranya megyei alispánnak a következő táviratot küldeni: „idekíséréseket szíveskedjék haladéktalanul beszüntetni, mert az itteni fogház zsúfolva van, befogadás lehetetlen”.⁷⁸ A fogház feletti közvetlen felügyelet a kaposvári katonai körletparancsnokság kezében volt, amit az egyik alispánhoz intézett távirata mutat: „az összes állami fogdák túlterheltsége folytán égetően szükségessé vált a raboknak magán-épületekben való elhelyezése. A m. kir. hadügyminiszter 60.802/eln. sz. r. alapján felkérem alispán Urat, hogy mindazon magánépületeket, melyekben ideiglenesen a veszélyes kommunista rabok elhelyezhetőek volnának... táviratilag megnevezni szíveskedjék”.⁷⁹ Ez a távirat azt bizonyítja, hogy a katonai körletparancsnokság alá tartoznak a börtönökkel kapcsolatos intézkedések, elsősorban azonban a nagyszámú „veszélyes kommunista rab” elhelyezéséről kellett gondoskodnia. A hadügyminiszter 1920. májusában hivatalosan is bejelentette, hogy fogházak fokozottabb őrzésére katonai egységeket vesznek igénybe.⁸⁰

*

A munkaadók a hadsereg jelenlétét elsősorban bércsökkentésre használták fel. Mikor Horthy 1919. novemberében nagyszámú katonai kísérettel Tatabányán járt, a bányászokhoz intézett beszédében megállapította, hogy „hírek szerint a munkaadók a katonaság jelenlétét bérredukciónak használják fel”. Ezt azonban nem azzal a céllal mondta, hogy elítélje az ilyen törekvéseket, hanem éppen azért, hogy az „ország általános helyzetére” való hivatkozással igazolja.⁸¹ A munkabérek leszorítása nem helyi jelenség volt, hiszen a *Tanácsköztársaság bukása után összpontosított támadás indult a dolgozók életszínvonalá ellen*. A kereskedelemügyi miniszter rendeletben⁸² szüntette meg a proletárdiktatúra által felemelt munkabéreket. A rendelet végrehajtásaképpen adta ki Baranya megye kormánybiztosa azt az utasítást, mely szerint a „munkabérek megállapítása a munkaadók és az alkalmazottak szabad megegyezésének van fenntartva”. A szabad megegyezés a gyakorlatban azt jelentette, hogy Baranya megye területén 1919. október—novemberben a férfi napszámbéreket 34—40 koronáról 15 koronára, a női napszámbéreket pedig 25—30 koronáról 10 koronára szállították le. Különösen súlyos volt a bányászok helyzete. Hivatalos adatok szerint a szászvári kőszénbányá-

⁷⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1366.

⁷⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 1371.

⁸⁰ A hadügyminiszter átírta a miniszterelnökhöz. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet. 359. old.

⁸¹ „Dunántul” 1919. nov. 18-i száma.

⁸² 77.234/33. 1919. sz. r.

ban egy csillás 12—13, egy vājár 20—25 koronát keresett naponta, amikor egy kg. zsr 54 koronába került.⁸³ A dolgozók ilyen irányú panaszait a főszolgabírók és az alispán minden esetben elutasította.⁸⁴

Hasonlóképpen utasították el a gyűrűfű-radkócai uradalom aratóinak azt a kérését is, mellyel az általuk megművelt föld egész termését követelték.⁸⁵

Az egyre növekvő elnyomás ellenére a munkások harcba léptek a könyörtelen tőkés támadás ellen. Ellenállásuk kiemelkedő eseménye volt a *bányamunkások harca*. 1919. szeptember elején *Tatabánya és Felsőgalla bányászai tették le a munkát*, hogy tiltakozzanak a katonai alakulatok túlkapásai és a munkanap 12 órára való meghosszabbítása ellen. Tatabánya és Felsőgalla bányászai ebben a harcukban nem állottak egyedül, *melléjük voltak a Baranya és Tolna megyei bányamunkások is*. Amint az egykorú hivatalos jelentések⁸⁶ bizonyítják, szeptember 5-én a szászvári kőszénbánya munkásai sztrájkba léptek, amihez a komlói bányászok is csatlakoztak. A szászváriak mindenekelőtt a bércsökkenések ellen tiltakoztak és az élelmiszerhiány megszüntetését követelték. A komlóiak 10%-os béremelésért harcoltak. A sztrájk a Tolna megyei nagymányoki szénbányát sem kerülte el, sőt az ottani mozgalom kapcsolatban volt a Baranya megyével, hiszen a szászvári bányászok magatartásukat a nagymányoki sztrájkától tették függővé.

A sztrájkjal kapcsolatban világosan megmutatkozott a „nemzeti hadsereg” szerepe. Hírére *azonnal katonai egységeket rendeltek nemcsak a bányatelepek területére, hanem azokba a községekbe is, ahol bányászok laktak*. Így pl. a sásdi II. zászlóalj egyik százada Hidast szállta meg és ott tartózkodott a sztrájk ideje alatt, Szeptember 6-án, a katonák megjelenése után a sásdi főszolgabíró összehívatta a bányászokat és „felvilágosító előadást” tartott számukra. Eredménye azonban nem lett; a bányászok nem vették fel a munkát. A főszolgabíró és a bányafelügyelő táviratban fordult segítségért a kormánybiztoson keresztül a katonai parancsnoksághoz, mert — mint írták — segítség nélkül a „bányaigazgatóság érdekében és a közrend fenntartásáért felelősséget nem vállalhatunk”. Szeptember 6-án este és 7-én újabb katonai egységek érkeztek Szászvárra, akik a bányászokat azonnal a munka felvételére akarták kényszeríteni. Működésüket azzal kezdték, hogy számos bányászt letartóztattak és nyomozás címén a bányászokat állandó zaklatásnak tették ki. Hasonlóan jártak el a szomszédos nagymányoki bányászok ellen is, mivei

⁸³ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1293.

⁸⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 953. és 1263. Ehhez hasonló intézkedés Somogy vármegye kormánybiztosának rendelete a mezőgazdasági munkabérek nagyarányú csökkentéséről. 1919. szept. 2. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 149. old.

⁸⁵ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1341.

⁸⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1212. és 1213.

— a kaposvári körletparancsnokság jelentése szerint — „a bányász-sztrájk békés tárgyalással leszerelhető nem volt.”⁸⁷ A bánya ekkor már csak két vagon szénnel rendelkezett, ami a villanytelep rövid ideig való táplálására volt csak elég, a többi üzemek — a vasúttól a malmokig — kénytelenek lettek volna leállni, amivel az amúgyis rossz közellátás teljesen megbénult volna. A katonaság ekkor végső eszközhöz folyamodott: *elrendelte a bányászok sorozását és kényszermunkába állítását.* Szászváron ez szeptember 9-én történt meg, a főszolgabíró jelentése szerint „katonai beavatkozás nélkül”. A kirendelt páncélvonat, az említett gyalogszázad két géppuskával és a nagyszámú csendőr a főszolgabíró szerint tehát nem volt „katonai beavatkozás”. A Tolna megyei alispán jelentése viszont arról számol be, hogy a katonaság „három munkásszakra osztotta fel a napot”, és kényszerítette a bányászokat a munka felvételére.⁸⁸ A munka felvétele azonban nem jelentette azt, hogy lemondtak volna követeléseikről, vagy elfogadták volna a nagyarányú bércsökkentést, a munkaidő meghosszabbítását. A további megmozdulások megakadályozására a bányatelepek állandó katonai alakulatait megerősítették és fel-emelt létszámú csendőrörsöket létesítettek a bányászlakta falvakban is. Somogy és Baranya megyék katonai parancsnoksága — a bányamunkások állandó nyilvántartása céljából — pontos kimutatásokat vezetett a bányatelepekről, melyben elsősorban a bányászok szervezeteit tüntették fel.⁸⁹

A katonai egységek állandó jelenléte sem tudta megakadályozni, hogy *a hadsereg iránt érzett ellenszenv különböző mozgalmak formájában meg ne nyilvánuljon.* Az egyik ilyen eset Komlón játszódott le, melyet a sásdi csendőrtartalék⁹⁰ zászlóalj egy szakasza tartott megszállva. A komlói bányamunkások — a Vörös Hadsereg emlékezve — követelték a katonáktól, hogy vörös kokárdát viseljenek. A katonák ezt megtagadták, mire a lakosság szétverte a csendőrtartalék szakaszt, egy katonát meg is sebesítettek.⁹¹ Megtorlásképpen négy kommunista bányász letartóztatott. A komlói bányamunkások ekkor a szolidaritásnak szép példáját mutatták: beszüntették a munkát és olyan fenyegetően léptek fel a katonákkal szemben, hogy a sásdi csendőrtartalék zászlóalj kénytelen volt egy század erősítést kiküldeni. Csak egy század katona tudta ki-erőszakolni, hogy újra felvegyék a munkát. A bánya termelése azonban

⁸⁷ Kaposvári katonai körletparancsnokság jelentése a Fővezérségnek. 1919. szeptember 9. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 201. old.

⁸⁸ A tolnamegyei alispán távirata a kormánybiztoshoz. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 202. old.

⁸⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 756. és 1331.

⁹⁰ „Csendőrtartalék” az összes „rendfenntartást végző” katonai egységeket és a határrendőrséget jelentette. Velük közvetlenül a megyei katonai parancsnokságok rendelkeztek.

⁹¹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 361. „Pécsi Est” 1919. dec. 28-i száma.

továbbra is igen alacsony maradt. Ezt mutatja a Magyar Általános Kőszénbányák Központi Igazgatóságának egy levele,⁹² melyben a Sásdi Gőzmalomnak bejelentik, hogy a komlói bánya alacsony termelése miatt nem tudnak a malom számára szénét szállítani. A *bánya termelésének alakulását az alábbi számadatok mutatják*:⁹³

- 1918. év napi átlag: 21 vagon,
- 1918. évvégi napi átlag: 17 vagon,
- 1919. év május hó napi átlag: 15,5 vagon,
- 1919. év július hó napi átlag: 15 vagon,
- 1919. év augusztus hó napi átlag: 12 vagon,
- 1919. év szeptember hó napi átlag: 10 vagon.

A termelés fokozására a bányatelepek katonai kirendeltsége több eredménytelen kísérletet tett. Az állandóan növekvő elnyomás és az alacsony munkabérek miatt szinte országos jelenséggé lett a *bányászok kivándorlása*, amit a katonai és közigazgatási hatóságok hiába igyekeztek megakadályozni.⁹⁴

*

A munkások, de általában az egész lakosság megfigyelésére a katonai parancsnokságok kiterjedt hálózatot létesítettek. Kezdetben ezt a feladatot a *katonai parancsnokságok nemzetvédelmi osztálya* látta el, melyet 1919. decemberében országos „vörösvédelmi kémszolgálatá” építették ki. A kémszolgálat célja az volt, hogy a Fővezérség „egységes képet kapjon az ország területének általános hangulatáról”.⁹⁵ A megyei katonai parancsnokságokon a kémszolgálatot egy-egy tiszt irányította, mint a megyei katonai parancsnok szakközege. Neki volt alárendelve a járási kirendeltség, mely egy tisztből és egy-két megbízható altisztből állt. A járási kirendeltség értesüléseit a „községi bizalmasok” útján szerezte meg. A szolgálat vezetői rendszeresen heti jelentéseket küldtek közvetlenül a Fővezérségnek, elsősorban a lakosság és a polgári közigazgatási tisztviselők hangulatára vonatkozóan.

A „községi bizalmasok” és a járási kirendeltségek útján a körletparancsnokságok sok értesülést nyertek. Ezt mutatják a kaposvári körletparancsnokság jelentései, melyekben „bizalmasok útján szerzett” adatokra hivatkoznak. „Hírszerző csoportoktól beérkező jelentésekből”⁹⁶ állapította meg a Somogy—Baranya megyei katonai parancsnokság is azt, hogy a megyék területén számos kommunista tartózkodik. A községi

⁹² Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd. 1921: 372.

⁹³ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Sásdi kormánybiztos, 1919: 384/3. biz.

⁹⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd. 1919: 1293.

⁹⁵ Horthy utasítása a körletparancsnokságoknak, 1919. nov. 4. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 211. old.

⁹⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni, Sásd. 1919: 061.

bizalmasok a kormánybiztosokkal is kapcsolatban voltak. Ezt bizonyítja, hogy a kaposvári katonai körletparancsnokság a sásdi kormánybiztosnál tett panaszt a „községi bizalmasok” ellen, mert ezek nem adnak megbízható jelentést a lakosság hangulatáról, hanem csak a kész tényeket jelentik, „arra számítva, hogy a katonai egységek úgyis minden megmozdulást letörnek”.⁹⁷

A lakosságon kívül a kémhálózat a közigazgatási szervek munkáját is ellenőrizte. Ez az ellenőrzés egyben azt is jelentette, hogy a közigazgatási hatóságok nagy mértékben függtek a katonai parancsnokságoktól. A Dunántúli Központi Kormánybiztos 1919. szeptemberében felhívta a közigazgatási hatóságok figyelmét, hogy „kötelesek összhangban dolgozni a katonai parancsnokságokkal”, nehogy a lakosság széthúzást lásson, „mert az gyengeség jelét mutatná”.⁹⁸ A katonai parancsnokságok ezt az együttműködést úgy értelmezték, hogy rendeleteket, utasításokat és felszólításokat adtak ki a közigazgatási szerveknek. Így rendelte el a kaposvári katonai körletparancsnokság 1919. augusztus 26-án, hogy a megyék tiltakozzanak mindenféle szocialista kormány létrehozása ellen.⁹⁹ Ha rendeleteiket nem hajtották maradéktalanul végre, a katonai parancsnokságok közvetlenül a kormánybiztoshoz fordultak panasszal. Ilyen esetből kifolyólag figyelmeztette Somogy—Tolna—Baranya megyék kormánybiztosa az alispánokat: „panaszok vannak, hogy a közigazgatási hatóságok, különösen a községi és körjegyzők, a nemzeti erők szervezésének ügyét nem támogatják kellő eréllyel és buzgalommal”.¹⁰⁰ A kormánybiztos felhívta az alispánok figyelmét, hogy kísérik éber figyelemmel az alárendelt szervek ilyenirányú tevékenységét és biztosítsák a katonai parancsnokságok utasításainak végrehajtását. Az esetek nagy többségében a közigazgatás teljesítette a katonai hatóságok felszólításait és rendeleteit.

A katonai parancsnokságoknak és propagandahálózatuknak a lakosság és a közigazgatás felett gyakorolt ellenőrzése különösen megnövekedett a választásokra való készülődés idején. A Tolna megyei nemzetvédelmi tisztek 1919. decemberében utasítást kaptak Horthy kormányzótól a választása érdekében indítandó propagandáról.¹⁰¹ Az utasítás elrendeli, hogy a megyei védelmi tisztek irányításával a járási hírtisztek tartásuk kezükben a járás politikai életének vezetését. „A járási hírtisz-

⁹⁷ Párttörténeti Intézet, Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos, 1919: 384. biz.

⁹⁸ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919: 846.

⁹⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919: 581. Baranya megyéből az alábbi szervek tiltakoztak táviratban: Baranyamegyei Gazdasági Egyesület, Sásdi Járásbírószág, valamint a katonai alakulatok tisztikara és legénysége.

¹⁰⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd, 1919: 1369. és 1920: 236.

¹⁰¹ „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 338. old. Az utasítás a Tolna megyei védelmi tiszteknek, Sas századosnak és Gömbös főhadnagynak szól.

teknek kerülniök kell magukat exponálni — keressenek megbízható szócsöveket — mondja az utasítás. Használja fel ügyesen a járásí hirtiszt a közvélemény irányításra a rendelkezésre álló eszközöket: nemzetvédelmi járórét és községi bizalmasait.”¹⁰²

A katonai propaganda-hálózat igen magas kiadásait elsősorban a lakossággal fizetették meg. Somogy és Baranya megyék katonai parancsnoksága 1919. őszen *nagyszabású gyűjtési akciót* szervezett, melyben — a Fővezérség utasítása alapján — a közigazgatási hatóságok is közreműködtek. A gyűjtés nem hozta meg a kívánt eredményt,¹⁰³ úgy-hogy 1920. elején országos méretekben megismételték. A bizalmas utasítás szerint a „gyűjtővekre előzetesen ráírandó minden 16 éven felüli egyen neve és foglalkozása, hogy látható legyen, ki adott és ki tagadta meg”.¹⁰⁴ Ezzel a módszerrel gyűjtötték össze a katonai hatóságok azt a pénzt, melyet Horthy kormányzóvá választásának érdekében folytatott propagandahadjáratra fordítottak.

A megyei katonai parancsnokságok ezenkívül *közvetlen nyomást is gyakoroltak a vármegyékre, hogy Horthy mellett foglaljanak állást*. Valószínűleg a katonai parancsnokság közbelépésének eredményeképpen kérte 1920. februárjában Somogy megye közgyűlése, hogy „Horthy Miklóst válasszák meg Magyarország ideiglenes államfőjének”.¹⁰⁵ A Baranya megyei katonai parancsnokság viszont már nem tudta biztosítani a vármegye ilyen egyértelmű állásfoglalását. 1919. decemberében Baranya megye táviratban üdvözölte ugyan Horthy Miklóst abból az alkalomból, hogy az „ellene tervezett merénylet nem ölte meg”,¹⁰⁶ 1920. februárjában kormányzóvá választását azonban már nem követelte, valószínűleg az erős legitimista befolyás érvényesülése miatt.

Horthy kormányzóvá választása a fegyveres erők bizonyosfokú rendezését kívánta, ezért néhány változás követte a hadsereg szervezetében is. A Fővezérség feloszlásával a kommunista- és munkásellenes kémszervezet a hadügyminisztérium irányítása alá került,¹⁰⁷ ami a katonaság fokozottabb igénybevételét jelentette a munkásmegmozdulások ellen. A belügyminiszter 1920. júliusában kiadott rendelete szerint „az utóbbi

¹⁰² Propaganda járőrökkel már 1919. szeptemberében találkozunk. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 203. old.

¹⁰³ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 802. „A gyűjtés célja: hogy a nemzeti propaganda teljes erővel és kívánt eredménnyel járjon”. A gyűjtés gyenge eredményét mutatja, hogy egész Baranyában csak 5041 koronát tudtak gyűjteni. A jelentés szerint „leginkább a falusi értelmiség, elsősorban az állami alkalmazottak adtak”.

¹⁰⁴ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2649. A baranyai gyűjtés eredménye ekkor 13.020 korona volt.

¹⁰⁵ „Dunántúl” 1920. február 8-i száma.

¹⁰⁶ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 325. Horthy sajátkezűleg közölte meg az üdvözlötet.

¹⁰⁷ Soós hadügyminiszter előterjesztése a minisztertanácsnak 1920. május 3-án. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 357. old.

időben oly jelenségek merültek fel, amelyekből arra lehet következtetni, hogy az állami és társadalmi rend felforgatására törekvő elemek külföldről irányítva és támogatva ismét fokozottabb tevékenységet fejtenek ki...¹⁰⁸ Ennek megakadályozására a Somogy—Baranya megyei csendőrséget és államrendőrséget katonai egységekkel egészítették ki, illetve erősítették meg. Ezek a katonai egységek a csendőrséggel azonos hatáskörrel működtek, és a tudomásukra jutott adatokat az ügyészség rendelkezésére bocsátották. Ilyen adatok alapján ítélte el a kaposvári törvényszék kétévi börtönre és háromévi hivatalvesztésre Bernhard Henrik komlói bányamunkást, aki a Tanácsköztársaság alatt a bányai üzem széntermelő biztosa és a direktórium tagja volt.¹⁰⁹

Gondoskodott a hadügyminisztérium a bányatelepek katonai ellenőrzésének kiterjesztéséről is: létrehozták a „Szenügyek Katonai Felügyelőjének” intézményét.¹¹⁰ A Felügyelő — a rendelet szerint — „gondoskodik a szénbányatelepeken a közbiztonság és rend fenntartásáról, ebből a célból a helyszínrre állandó katonai szénkirendeltségeket küld ki, illetve esetenként alkalmazottait rendeli ki, s az esetről esetre szükségesnek mutakozó katonai intézkedéseket megteszi”. A Tolna és Baranya megyei bányákban is állandó katonai szénkirendeltség működött, figyelemmel kísérve a termelés menetét és a bányamunkások magatartását. A katonai szénkirendeltség kényszerítette a bányászokat a tőkések által diktált munkafegyelem betartására, minden támogatást megadva az üzemvezetőségeknek. A fenti rendelet szellemében adott át a szászvári katonai szénkirendeltség 1921. júliusában két bányászt a rendőrhatalóságnak, „bányamunkájuk önkényes elhagyása miatt”.¹¹¹ Ezen túlmenően széles alapon kiépített besúgóhálózatot keresztül figyelte a katonai kirendeltség a munkások politikai hangulatát is.¹¹²

A lakosság és a polgári hatóságok ellenőrzésére alakult széles kémhálózat, — a nemzetvédelmi szervezet — több ígéret ellenére is megtartotta régi módszereit, csupán elnevezése változott meg; 1920. júniusá-

¹⁰⁸ Belügyminiszteri rendelet. 1920. július 26. „Az ellenforradalom hatalomra-jutása...” c. kötet 423. old.

¹⁰⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2425.

¹¹⁰ 6407/1920. M. E. sz. r. A rendelet további része kimondja, hogy „ha a Szenügyek Katonai Felügyelője meggyőződést szerez arról, hogy valamely üzemvezetőség a szolgálati- és munkarendszabályokban előírt fegyelmi eszközökkel a fegyelmet fenntartani nem képes, úgyszintén, ha valamely bányának termelési eredménye a munkavállalóknak vagy más alkalmazottaknak szándékos vagy gondatlan magatartása folytán nem kielégítő, vagy indokolatlanul csökken, akkor az illető bányamű azon alkalmazottainak, akik a termelés csökkentését előidézték — szükség esetén a többi alkalmazottaknak is — katonai fegyelem alá helyezése céljából a megfelelő intézkedéseket megteszi”. Továbbá a „Szenügyek Katonai Felügyelője ilyen esetekben a lázító elemeket internálás céljából az illetékes rendőrhatalóságnak adja át, akik az internálási eljárást soronkívül azonnal lefolytatni kötelesek”.

¹¹¹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1921: 3338.

¹¹² Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1920: 2875.

ban „Tájékoztató (röviden T) Szolgálat” lett belőle. A Tájékoztató Szolgálatra beosztott tisztek a körletparancsnokságok mellett működtek, külön „T-osztályként”.¹¹³ Somogy—Tolna—Baranya megyékre kiterjedő hatáskörrel a kaposvári katonai körletparancsnokság T-osztálya működött. Egyik legelső ténykedése volt, hogy még a falvakban való tartózkodást is külön engedélyhez kötötte, amit a faluba érkezés után az előjáróságon kellett kérni.

A Tájékoztató Szolgálat tulajdonképpen a különítmények további működését jelentette új formák között. Ezt mutatja a kaposvári katonai körletparancsnokság T-osztályának az alispánokhoz intézett átirata,¹¹⁴ melyben 1920. őszén egész Tolna—Somogy—Baranya megyék területére kiterjedő razziaát jelent be. Az átirat megállapítja, hogy a „közállapotok rendezetlensége, a körülöttünk lévő országokban irántunk ellenséges és bolsevisztikus áramlatok, az ellenünk és a mai rendszer ellen folytatott erősbödő propaganda” szükségessé tesz a lakosság fokozottabb megfigyelését és ellenőrzését. Ezt a célt szolgálja a megtartandó razzia is, amely elsősorban a járási székhelyekre és a baranyai—tolnai bányatelepekre terjed ki, ahol külön katonai alakulatok fognak közreműködni. — mondja az átirat. A razzia lefolytatásában katonai, csendőr- és rendőregységek vettek részt, a polgári hatóságok közvetlen támogatása mellett. A katonai parancsnokságok a közigazgatási szervekkel előzetes megbeszélést folytattak, melyen előre megállapították a razzia lefolyását, a kiindulási pontokat, az egyes falvak körzetekre való beosztását. A razziaikon részt vevő egységek minden házat átkutattak és mindenkit igazoltattak. A razzia — a nagyfokú előkészítés ellenére — jóformán *semmi eredménnyel nem járt*, Sásdon pl. mindössze három személyt tudtak előállítani. Ezt jelentette a gyakorlatban a belügyminiszternek az a korábbi ígérete, hogy „jövőben a katonai hatóságok, közegek, nyomozók polgári személyek ellen nem fognak eljárást folytatni”.¹¹⁵

*

A Dél-Dunántúl területén a nemzetvédelmi — később a Tájékoztató Szolgálatnak — különösen fontos feladata volt a jugoszlávok által megszállott Dél-Baranyában folyó *kommunista szervezkedés megfigyelése*. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy Dél-Baranya helyzete a tárgyalt időszakban lényegesen másképp alakult, mint azt Dél-Dunántúl többi részében láttuk.

¹¹³ Say alezredes bizalmas feljegyzése a tiszti különítmények és a „védelmi szervek” működésének módosításáról, a T-szolgálat létesítéséről. 1920. június 17. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 368. old. A T-osztályok a lakosság körében „nemzetvédelmi bizottságokat” szerveztek. Ezek a T-szolgálat kiegészítő szervei voltak. „Az ellenforradalom hatalomrajutása...” c. kötet 461. old.

¹¹⁴ Baranya megye levéltára, Alispáni, Sásd, 1921: 1422.

¹¹⁵ 2014/1920. Res. B. M. sz. r. Baranya megye levéltára, Alispáni, Sásd, 1920: 3214.

A Magyar Tanácsköztársaság ezen a területen ugyan nem győzedelmeskedett — hiszen a jugoszláv csapatok 1918. novemberében vonultak be —, de a jugoszláv hatóságok „a szocialista munkásságnak az első időktől fogva kedvében jártak” — ahogy az utólagos alispáni jelentés megállapította.¹¹⁶ Ez a körülmény különösen a Tanácsköztársaság bukása után emelkedett nagy jelentőségre, amikor a *vöröskatonák, kommunisták közül sokan Dél-Baranyába menekültek, ahol lehetőség nyílt számukra, hogy működésüket folytassák.* Pécs város munkásságán kívül Dél-Baranya dolgozóinak nagy része is mellettük állott. 1919. decemberében a Pécsre érkező Hajdu Gyulát hatezres tömeg várta a pályaudvaron, akik Horthy ellen tüntettek,¹¹⁷ 1920. márciusában pedig megyszerte megtartott gyűléseken tiltakozott a Kommunista Párt a Magyarországon lejátszódó fehér terror ellen.¹¹⁸ Az volt a tervük, hogy azt a magyar területet, melyet a békeszerződés Magyarországnak ítélt, vezetésük alatt tartják mindaddig, amíg a „magyarországi rezsim fehérterrorja össze nem omlik”.¹¹⁹ Ezért kértek sorozatos nagygyűléseken autonómiát,¹²⁰ és ez az elgondolás vezetett 1921-ben a *Baranyai Köztársaság* kikiáltásához.

A Dunántúl területén működő katonai parancsnokságok állandóan figyelemmel kísérték a délbaranyai kommunisták tevékenységét, és minden lehetőséget felhasználtak munkájuk megakadályozására. A demarkációs vonal mentén a kaposvári katonai kerületi parancsnokság nemzetvédelmi (T-osztály) hírszerző tisztje össze azokat a kémjelentéseket, melyek a megszállott Baranyából érkeztek¹²¹ és főleg a Kommunista Párt szervezkedésére, az általános helyzetre, a lakosság hangulatára, ellátására, a munkaviszonyokra és a sajtó helyzetére vonatkoztak. Ezek a kémjelentések nagyrészt a helyükön maradt régi közgazgatási tisztviselőktől származtak.¹²² A nemzetvédelmi csztály hírszerző tisztjével párhuzamosan működött a demarkációs vonal mentén a megyei katonai parancsnokság propaganda megbízottja is.¹²³ Az ő feladatuk volt a Dél-Baranyában folytatott ellenforradalmi propaganda irányítása, mellyel a Kommunista Párt munkáját igyekeztek ellensúlyozni. Előfordult az is, hogy ebből a célból a propagandatiszt röpcédulákat küldött a megszállott területre,¹²⁴ A propaganda tisztnek ebben a

¹¹⁶ Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1922. 1. sz. 5. old.

¹¹⁷ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos 1920: 1. és 1921: 36. Bizalmas.

¹¹⁸ Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1922. 1. sz. 8. oldal.

¹¹⁹ „Pécsi Napló” 1920. nov. 25-i száma.

¹²⁰ Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1922. 1. sz. 9. old.

¹²¹ Párttörténeti Intézet. Archivum. Alispáni. Elnöki 1920: 1375/ 41. és 61.

¹²² Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1922. 1. sz. 5. old.

¹²³ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Alispáni. Elnöki. 1920: 1375/64.

¹²⁴ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Alispáni. Elnöki. 1920: 1375/68.

munkájában a Területi Épséget Védő Liga (TEVÉL) és a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) nyújtott segítséget.¹²⁵

A fentiekben vázolt tevékenység mellett a „nemzeti” *hadsereg aktív szervezkedést is folytatott Dél-Baranyában*. A szervezkedés irányítására a kaposvári kerületi katonai körletparancsnokság Riffel alezredest küldte Pécsre, akit egyben Baranya megye katonai parancsnokának is ki-neveztek. Riffel alezredes 1919. novemberében érkezett Pécsre és meg-érkezése után kísérletet tett ellenforradalmi karhatalom felállítására. Ez a tevékenysége azonban nem járt sikerrel — saját jelentése szerint — a kommunisták szembenállása miatt. Riffel alezredes értékelése szerint a „város lakosságának 50%-a megbízhatatlan”.¹²⁶ A jelentés megállapítja, hogy az „átszökött vöröskatonák és agitátorok miatt a szerbek kivonulása után csak drákói szigorral és vasököllel lehet rendet tartani”. Riffel alezredes javaslatai alapján készítette el a kaposvári katonai körletparancsnokság Dél-Baranya „megszállási tervét”, melyben különös gondot fordítottak a pécsi bányatelepek fokozottabb ellenőrzésére.¹²⁷ Riffel alezredes szervezőmunkája 1920. elején ért véget, amikor a jugo-szláv hatóságok lefartóztatták 13 munkatársával együtt.¹²⁸

A Kommunista Párt Dél-Baranyai működésének legnagyobb jelentősége abban a hatásban nyilvánult meg, melyet a déldunántúli munkásmozgalomra gyakorolt. Azok az események, melyeket jelen tanulmány első részében láttunk — a belső elégedetlenség mellett — erre a hatásra vezethetők vissza. Az ellenforradalom hatalomrajutása után Baranya megye alispánja hamarosan megerősítette ugyan a demarkációs vonal melletti ellenőrzést,¹²⁹ azonban a megerősített határőrség sem tudta biztosítani a demarkációs vonal teljes lezárását. Így érthető az, hogy *a megszállott területről nagy számban kerültek át kommunista újságok és röplapok a Dél-Dunántúl területére.* A Somogy—Baranya megyei katonai parancsnokság a demarkációs vonalon túlról jött sajtótermékek ellen rendelettel próbált védekezni. A Fővezérség távirati parancsára elrendelte minden kommunista irat, röpirat, könyv beszolgáltatását. Ez a rendelet a Tanácsköztársaság termékei mellett a demarkációs vonalon túlról származó röpiratok és újságok ellen irányult.¹³⁰ Az intézkedés azonban nem akadályozta meg a délbaranyai kommunistákat a röpiratok és újságok terjesztésében, hiszen 1920. nyarán az alispán következőket jelentette a kaposvári katonai körletparancsnokságnak: „utóbbi

¹²⁵ „Új Somogy” 1920. ápr. 18-i és szept. 15-i száma.

¹²⁶ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1920: 29. bizalmas.

¹²⁷ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1919: 326. és 381. bizalmas.

¹²⁸ Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. 1922. 1. sz. 7. old.

¹²⁹ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1304.

¹³⁰ Baranya megye levéltára. Alispáni. Sásd. 1919: 1200.

időben ismét feltűnő, hogy főleg Kaposvárról és környékéről a katonák tényleges szolgálatukból destruktív, illetőleg bolsevista hangulatban térnek (szabadságra vagy végleg) haza, és bizalmas kutatók azt eredményezték, hogy *Kaposvárott a kaszárnyákban a pécsi kommunista Munkás és Hír című napilapokat olvassák katonáink*.¹³¹ A demarkációs vonalon átcsempészett pécsi újságok tehát a katonákhoz is eljutottak.

A délbaranyai röpiratok és újságok utáni nyomozással legtöbbit a kaposvári katonai körletparancsnokság foglalkozott. 1920. júliusában kiadott bizalmas rendelete szerint „több oldalról megerősítést, nyert, hogy a parancsnokság területén a *Magyarországi Kommunisták Pártja röpiratokat terjeszt*, melyek a földműves néphez szólnak, kiket figyelmeztetnek, hogy ne üljön föl a földbirtok-reformnak, mert ez — úgy mint azelőtt — csak terv marad. A röpiratok izgatnak az erőszakos birtokbavételre, felszólítják a lakosságot, hogy a rekvirálásoknak szegüljenek ellen. Ezenkívül osztályellenes izgatást is tartalmaznak.” A parancsnokság felhívja a közigazgatási hatóságokat, hogy a nyomdák munkáját és a személyforgalmat fokozottabban ellenőrizzék.¹³² A nyomozás eredményeképp megállapították, hogy a röpiratok nagy részét a megszállott területen lévő szigetvári részvénytnyomdában készítették.¹³³

Az elfogott röpirat-csempészekkel szemben kegyetlenül jártak el. 1920. novemberében pl. a budapesti statáriális bíróság Glatter Józsefet kötélláltali halálra, Görög Istvánt 15 évi fegyházra ítélte; mindkettő ellen „kommunista röpirat csempészés” volt a vád.¹³⁴ Az ilyen elrettentő ítéletek ellenére a röpirat- és újság-csempészés tovább folytatódott. 1921-ben egy belügyminiszteri rendelet még mindig a röpiratok csempészéséről beszél. Ebből a rendeletből azt is megtudhatjuk, hogy Zala megyében is terjesztették a Dél-Baranyai újságokat és röpiratokat.¹³⁵

A délbaranyai újságok, röpiratok terjesztése nem maradt hatástalan a Dél-Dunántúl munkásmozgalmára. Hatását legjobban 1920. május 1. megünneplése bizonyítja. 1920-ban a belügyminiszter már jóelőre gondoskodott arról, hogy lehetlenné tegye május 1. megünneplését. Rendeletileg hívta fel a rendfenntartó alakulatok figyelmét a várható munkásmegmozdulásokra, és az egységes fellépés biztosítása érdekében május 1-re a csendőrséget és az államrendőrséget a katonai körletparancsnokságoknak rendelte alá. A szakszervezetek engedélyt kaptak ugyan a megemlékezésre, de csak zárt helyiségben, vörös zászló, jelvények és az Internacionálé éneklése nélkül. Az ilyen gyűléseket is előre be kellett jelenteni, hogy a katonai körletparancsnokság idejében meg-

¹³¹ Párttörténeti Intézet. Baranya m. Alispáni. Elnöki. 1920—1375/35.

¹³² Párttörténeti Intézet. Baranya m. Alispáni. Elnöki. 1921: 10/3.

¹³³ Párttörténeti Intézet. Baranya m. Alispáni. 1921: 1928.

¹³⁴ „Dunántúl” 1920. nov. 3-i száma.

¹³⁵ Párttörténeti Intézet. Archivum. Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1921: 36. bizalmas.

felelő egységeket tudjon a helyszínre kirendelni.¹³⁶ A hivatalos kormány-intézkedések mellett a „nemzeti alapra helyezkedett” munkás-szervezetek is igyekeztek mindent elkövetni, hogy május 1-ét kitöröljék a munkások ünnepei közül. A budapesti „nemzeti munkásszervezet” határozatban mondotta ki, hogy május 1-ét nem tekinti munkásünnepnek.¹³⁷

A katonai parancsnokságok intézkedései és a kormány „munkás-szervezetei”-nek tevékenysége következtében 1920. május 1-ét az országban kevés helyen tudták a munkások megünnepelni. *Csak az ország déli határán ünnepelték meg május 1-ét a Pécsbudafa és Mánfa községekben lakó komlói bányászok.* A rendőri jelentések szerint a komlói bányászok rendszeresen átjártak pécsi elvtársaikhoz, ahol több nagygyűlésen is részt vettek, 1920. május 1-ét azonban saját környezetükben akarták megünnepelni. Engedélyt — a katonai parancsnokság tudta és beleegyezése nélkül — egyik tiszthelyettes adott. Az ünnepi gyűlésen a szigorú rendelkezések ellenére — a szónok politikai kérdésekkel foglalkozott; tiltakozott a munkások bebörtönzése, a kommunisták üldözése ellen. A gyűlésen megjelent bányászok között az *Internacionálé hangjai mellett „Világ proletárjai, egyesüljete! 1920. május 1.” feliratú vörös szalagokat osztottak ki.* A csendőrök — mivel a bányászoknak szabályszerű engedélyük volt — nem tudták a gyűlést megakadályozni.¹³⁸ A gyűlés után azonban hamarosan megindult a nyomozás. A belügyminiszter táviratilag közölte a Baranya megyei kormánybiztossal, hogy „bizalmas forrásból nyert értesülés szerint a szászvári és komlói bányászok, akik a pécsi kommunistákkal élénk összeköttetést tartanak fenn, megünnepelték május 1-ét”.¹³⁹ Maga a belügyminiszter rendelte el a nyomozást, külön felhíva a kormánybiztos figyelmét a pécsi kommunistákkal tartott kapcsolat megakadályozására. A nyomozás első eredményeként elbocsátották az engedélyt adó tiszthelyettest és több bányászt letartóztattak. A nyomozás során derült ki, hogy május 1-ét nemcsak a szászvár-komlói bányászok ünnepelték meg, hanem a megye más részében is voltak ünnepélyek. Így pl. letartóztatták a mágócs-alsómocsoládi állomásfőnököt — és bűnvádi eljárást indítottak ellene —, mert résztvett május 1. megünnepelésében.¹⁴⁰

A Somogy—Baranya megyei katonai parancsnokság a délbaranyai munkásmozgalom megélélnküléséből azt a következtetést vonta le, hogy a „pécsi kommunista szervezet Magyarországon puccsot tervez és a nem-

¹³⁶ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya megye, Sásdi kormánybiztos. 1921: 57. bizalmas.

¹³⁷ „Dunántúl” 1920. ápr. 28-i és máj. 12-i száma.

¹³⁸ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Alispáni, Elnöki. 1920: 7/5.

¹³⁹ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1921: 36. bizalmas.

¹⁴⁰ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Alispáni, Elnöki. 1920: 4883.

zeti hadsereg körében is lázadást akar szítani”.¹⁴¹ Az alispáni jelentés is a „megszállási határvonal mentén működő, a közrendre és biztonságra veszélyes elemekről” beszél.¹⁴² A helyzetről a *kaposvári katonai körletparancsnokság bizalmas feljegyzése* ad összefoglaló képet: „a mind gyakrabban előforduló bolsevista agitációk, a még ismeretlen helyen tartózkodó Magyar Kommunista Párttól származó röpcédulák arra készítették a katonai parancsnokságot, hogy az összes nemzetvédelmi tisztet, valamint az összes csendőrörsöket a legéberebb figyelemre, tettenérés esetén a legerélyesebb és legsürgősebb törvényes végrehajtásra felhívja”. A feljegyzés meg is említi az 1920. nyarán előfordult fontosabb eseményeket:

„1. Bolsevista röpiratok Somogy megyében: hetesi körjegyzőség, Pusztakovácsi.

2. Somodor pusztán nyílt agitálás.

3. A Vörös Hadsereg harcairól tud a lakosság, Magyarországra való betörésük hírért terjesztik.

Megállapítható, hogy tervszerű bolsevista agitáció folyik. *Jelentések szerint Péczett van a propaganda központja.*¹⁴³

Ezekre az eseményekre a belügyminiszter is felfigyelt, 1920. nyarán kelt rendeletében arról beszélt, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja ismét szervezkedik, röpcédulákat, sajtótermékeket terjeszt, első-sorban a demarkációs vonal mentén.¹⁴⁴ A további szervezkedés megakadályozására újabb katonai egységeket vezényeltek erre a területre. A szigorú katonai ellenőrzést mutatja, hogy Észak-Baranyában a távbeszélő forgalom katonai cenzúrája még 1921-ben is fennmaradt, amikor az ország többi részében már megszüntették.¹⁴⁵

*

A fegyveres erők elnyomó szerepe nem változott meg akkor sem, amikor az 1921. évi III. törvény — amely a Kommunista Párt és a munkásmegmozdulások ellen irányult — a különítmények és katonai egységek szerepét a megerősödött legális államhatalmi szervekre ruházta át. Azonban sem a törvényes intézkedések, sem az üldöztetés nem tudta kitörölni a Tanácsköztársaság és a Vörös Hadsereg emlékét. A dolgozók a Dél-Dunántúl területén is bíztak abban — ahogy egy letartóztatott mondotta¹⁴⁶ —

„visszajönnek még a kommunisták, lesz még szocialista kormány Magyarországon!”

¹⁴¹ Baranya megye levéltára, Alispáni. Sásd. 1920: 826.

¹⁴² Baranya megye levéltára, Alispáni. Sásd. 1921: 1819.

¹⁴³ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Alispáni. Elnöki. 1921: 10/5.

¹⁴⁴ Párttörténeti Intézet, Archivum, Baranya m. Sásdi kormánybiztos. 1921: 36. bizalmas.

¹⁴⁵ Baranya megye levéltára, Alispáni. Sásd. 1921: 346.

¹⁴⁶ Baranya megye levéltára, Alispáni. Sásd. 1919: 810, 1919. októberében.